

Лариса Юдіна

Діяльність та доробок Чернігівської губернської вченої архівної комісії у вітчизняній історіографії

Згідно із затвердженим 1884 р. «Положенням про губернські архівні комісії» пріоритетними напрямками їхньої діяльності були: розбирання архівних матеріалів (виділення серед них таких, що підлягають знищенню, й таких, що за своєю науковою значимістю повинні зберігатися в історичних архівах); складання описів та покажчиків до архівних справ й запровадження їх у науковий обіг¹. Комісіям також надавалося право досліджувати будь-які інші пам'ятки старовини, що призвело до розширення їх функцій від архівознавства та археографії до археологічних досліджень та охорони пам'яток, фольклорно-етнографічних студій, створення місцевих музеїв, видавничої та популяризаторської діяльності². Це дозволило архівним комісіям набути статусу наукових товариств красназнавчого профілю³.

Досить багатим фактичним матеріалом, проте недостатнім аналізом й узагальненнями відрізняються перші згадки про діяльність Чернігівської губернської вченої архівної комісії (далі – ЧАК) у роботах П. Добровольського, А. Верзилова, О. Лазаревського, В. Рудакова та І. Шрага⁴.

У 20–40-х рр. минулого століття побачили світ праці Д. Дорошенка, А. Верзилова, М. Кибальчича, К. Коцюбинської, М. Ткаченка та П. Федоренка⁵, в яких дано позитивну оцінку діяльності ЧАК.

У післявоєнний період окремі аспекти історії ЧАК вивчали Н. Бржостовська, Н. Плетньова, О. Шведова та В. Сарбей⁶.

Лише у 70-х рр. ХХ ст. О. Коваленко здійснив першу спробу узагальнити діяльність ЧАК за увесь період її існування. Одна з його робіт присвячена діячів комісії М. Подвойському⁷, інша – безпосередньо історії діяльності ЧАК⁸. Автор простежує основні етапи діяльності комісії, вказує на перешкоди, з якими вона зіткнулася в період становлення та перші роки свого функціонування, відзначає позитивні наслідки роботи ЧАК.

У 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. діяльність ЧАК та її членів стала предметом вивчення, аналізу й узагальнень Г. Кураса⁹. 1992 р. він захистив дисертаційне дослідження «Чернігівська архівна комісія та її внесок у вивчення історії України», в якому на підставі архівних джерел та друкованих матеріалів, зібраних в архівах, музеях та бібліотеках Росії й України, висвітлено діяльність ЧАК упродовж усього періоду її існування, розкрито основні напрями її багатопланової діяльності, визначено коло проблем, якими займалися члени архівної комісії, проаналізовано наукову спадщину ЧАК, дано оцінку її внеску у розвиток історичної науки¹⁰.

Студія Г. Кураса містить біографічні дані про активних членів ЧАК, які сприяли становленню історичної науки, краєзнавства, архівної та музейної справи в Україні, – А. Верзилова, П. Добровольського, Є. Корноухова, І. Шрага, М. Могилянського¹¹.

У середині 90-х рр. минулого століття діяльність архівних комісій в Україні плідно досліджував І. Симоненко. Його численні публікації¹² склали підґрунтя для дисертаційного дослідження «Вчені архівні комісії в Україні: історія, діяльність, здобутки (кінець ХІХ–початок ХХ ст.)». На підставі зібраного та досконало опрацьованого архівного матеріалу й опублікованих документів науковець здійснив комплексний аналіз напрямів діяльності комісій, їхньої внутрішньої структури, організації та особли-

востей функціонування, персонального складу, форм та методів роботи, узагальнив досвід та здобутки цих наукових осередків¹³. Помітне місце в дослідженні посідає й ЧАК.

Наявність у дисертації І. Симоненка біографічного словника визначних членів архівних комісій та списку виявленої літератури дає можливість використовувати її результати при підготовці довідкових, біографічних, бібліографічних видань, розробці історії архівної, музейної та археографічної справи, краєзнавства, при проведенні досліджень в галузі археології, етнографії, охорони пам'яток історії та культури, створенні навчальних посібників, підготовці спецкурсів¹⁴.

Проаналізовані вище наукові праці свідчать про досить високий рівень вивченості тематики, пов'язаної з історією ЧАК, та про невичерпний інтерес дослідників до її діяльності.

1. *Иконников В.С.* Губернские ученые архивные комиссии. 1844–1890. – К., 1892. – С. 2.

2. *Симоненко І.М.* Вчені архівні комісії в Україні: історія, діяльність, здобутки (кінець XIX – початок XX ст.). – Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2001. – С. 12–13.

3. Там само. – С. 15.

4. *Рудаков В.Е.* Археология и история в Трудах губернских ученых архивных комиссий // Исторический вестник. – 1901. – Т. 86; *Лазаревский А.М.* Черниговские архивы // Киевская старина. – 1902. – Т. 76. – № 2. – От. 2. – С. 90–92; *Шраг І.Л.* А.М. Лазаревский. Некролог // Земский сборник Черниговской губернии. – 1902. – № 11. – С. 145–160; *Добровольский П.* Отчет о состоянии и деятельности ЧАК до 1903 года // Труды Черниговской губернской архивной комиссии (далі – Труды ЧАК). – Чернигов, 1903. – Вып. 5. – Отд. I. – С. 72–98; *Його ж.* Общий обзор деятельности ЧАК за 1905–1908 гг. // Труды ЧАК. – Чернигов, 1908. – Вып. 7. – С. 106–127; *Верзилов А.В.* П.М. Добровольский // Земский сборник Черниговской губернии. – 1910. – № 11-12. – С. 159; *Його ж.* П.М. Добровольский. Биографический очерк // Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 195–204.

5. *Дорошенко Д.* Огляд української історіографії. – Прага, 1923. – С. 202–203; *Верзилов А.В.* Наукове життя в Чернігові в 1914–1924 рр. // Україна. – К, 1925. – Кн. 3. – С. 180–183; *Федоренко П. О.М.* Лазаревський та культурні цінності Чернігівщини // Український археографічний збірник. – К., 1927. – Т. 2. – С. 22–50; *Його ж.* Нариси з історії вивчення Чернігівщини // Записки Чернігівського наукового товариства. Праці історично-краєзнавчої секції. – Чернігів, 1931. – Т. 1. – С. 25–34; *Ткаченко М.* З нової історіографії Чернігівщини // Чернігів і Північне Лівобережжя. – К., 1928. – С. 484–500; *Коцюбинська К.* Коцюбинський як член Чернігівської ученої архівної комісії // Музей М. Коцюбинського в Чернігові [До 75-річчя з дня народження М. Коцюбинського]. – Чернігів, 1939. – 36. 1. – С. 39–42; *Кибальчич М. М.* Коцюбинський в архівній комісії // Радянське літературознавство: Наукові записки. – К., 1940. – Кн. 5–6. – С. 193–212.

6. *Бржостовская Н.В.* Деятельность губернских архивных комиссий по созданию исторических архивов // Труды Московского государственного историко-архивного института. – М., 1954. – Т. 5. – С. 113; *Шведова О.И.* Указатель «Трудов» губернских ученых архивных комиссий и отдельных их изданий // Археографический ежегодник за 1957 год. – М., 1958. – С. 429–430; *Сарбей В.Г.* Вклад губернских архивных комиссий в историографию Украины // Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. – К., 1965. – С. 264–269; *Плетньова Н.О.* Радянське архівне будівництво на Чернігівщині // Третя республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. – К., 1968. – С. 61–62.

7. *Коваленко О.Б.* М.І. Подвойський у Чернігівській архівній комісії // Український історичний журнал. – 1974. – № 1. – С. 86–89.

8. *Коваленко О.Б.* Чернігівська архівна комісія (До 80-річчя з дня заснування) // Український історичний журнал. – 1976. – № 12. – С. 121–125.

9. *Курас Г.М.* Музей Черниговской ученой архивной комиссии // Черниговская областная научно-методическая конференция, посвященная 90-летию Черниговского исторического музея: Тезисы докладов. – Чернигов, 1986. – С. 23–25; *Його ж.* Деятельность Черниговской архивной комиссии (1896 – 1918) по развитию исторического краеведения // Первая Всесоюзная научная конференция по историческому краеведению: Тезисы докладов и сообщений. – К., 1987. – С. 139–140; *Його ж.* Исторична топографія у науковій спадщині Чернігівської архівної комісії // Друга обласна наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей. – Чернігів, Ніжин, 1988. – Вып. II. – С. 23–24; *Його ж.* Деятельность Черниговской ученой архивной комиссии по изучению городов и сел // Вторая Всесоюзная научная конференция по историческому краеведению: Тезисы докладов и сообщений. – Пенза, 1989. – С. 84; *Його ж.* История Черниговщины второй половины XVIII ст. в «Трудах» Черниговской архивной комиссии // Минуле Сосниці та її околиць. – Чернігів, 1990. – С. 69–70; *Його ж.* Деятельность Черни-

говской ученой архивной комиссии накануне и в период 1-й российской революции // Первая российская революция 1905–1907 гг. в свете нового исторического мышления: Тезисы республиканской научной конференции. – Горловка, 1990. – Т. 1. – С. 55–58; *Його ж.* Чернігівський історик та краєзнавець Є.О. Корноухов // Питання вітчизняної та зарубіжної історії. – Чернігів, 1991. – С. 41–42; *Його ж.* Український історик та краєзнавець А.В. Верзілов // П'ята Всеукраїнська конференція «Розвиток українського краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України»: Тези доповідей та повідомлень. – К.; Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 66–67; *Його ж.* Грицько Коваленко і його «Українська історія» // Друга Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Проблеми історії національного руху на Україні (до 1917 р.)»: Тези доповідей. Частина друга. – К.; Миколаїв, 1992. – С. 32–33; *Його ж.* Церковная история в научном наследии Черниговской губернской ученой архивной комиссии (1896–1919) // 1000 років Чернігівської єпархії: Тези доповідей церковно-історичної конференції. – Чернігів, 1992. – С. 103–106.

10. *Курас Г.М.* Чернігівська архівна комісія та її внесок у вивчення історії України. – Автореф. дис. ... канд. імт. наук. – Дніпропетровськ, 1992. – 19 с.

11. Там само. – С. 16–17.

12. *І.М. Симоненко* Дослідження пам'яток українського козацтва губернськими вченими комісіями України (кін. XIX–поч. XX ст.) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні – Вип. 6. – К., 1997. – С. 49–60; *Його ж.* Пам'яткоохоронна діяльність вчених архівних комісій України // Вісник українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 1998. – № 2. – С. 23–37; *Його ж.* Внесок вчених архівних комісій України у розвиток історичного краєзнавства на Україні // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 41–46; *Його ж.* Вклад вчених архівних комісій у розвиток мережі місцевих музеїв України // Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи. – К., 1999. – С. 35–37; *Його ж.* Історіографія вчених архівних комісій України (в контексті генези вітчизняної історичної науки) // Наукові записки [Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України]. – К., 1999. – Т.4. – С. 350–372; *Його ж.* Київська вчена архівна комісія // Київська старовина. – 2000. – № 4. – С. 140–15.

13. *Симоненко І.М.* Вчені архівні комісії в Україні: історія, діяльність, здобутки (кінець XIX – початок XX ст.). – Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2001. – С. 3.

14. Там само. – С. 5.

Раїса Воробей

Організація архівної справи і діловодства у Чернігівському губернському правлінні в другій половині XIX ст.

Майбутнє системи державного управління значною мірою впливає з досвіду минулого. Тому необхідно звернутися до становлення та розвитку системи державно-управлінських відносин, розвитку давніх традицій діловодної та архівної служби установ Чернігівської губернії.

Зауважимо, що законодавство другої половини XIX ст. виписувало чіткі правила ведення діловодства та формування відомчих архівів окремо для губернського правління та присутствій, хоча відстежуються стійкі тенденції та вимоги щодо акуратного ведення і оформлення справ та забезпечення умов для надійного їх зберігання в відомчих архівах.

Виконавчим органом при губернаторі в другій половині XIX ст. було губернське правління, діяльність якого охоплювала усі напрями управління губернією та очолювалась, спрямовувалась і керувалась губернатором. Основні функції губернського правління, яке складалося із загального присутствія й канцелярії, полягали в оприлюдненні указів Сенату та інших державних органів й нагляді за поліцейськими, фінансово-податковими та судовими установами.

За визначенням закону, губернське правління «есть высшее в губернии место, управляющее